

A tudás és a tanulás értelmezése Paolo Freire és Joseph Wresinski pedagógiai gyakorlatában

© Kiss Gabriella

Szegedi Tudományegyetem BTK
Neveléstudományi Doktori Iskola, Szeged

kkisssg@yahoo.fr

„A Negyedik Világ családjai nem fognak bennünket tanítani és nem tanulnak tőlünk, hacsak nem egy olyan kölcsönös viszonyban, amelyben mindegyik fél a másiknak köszönhetően jut előbbre.”
(Wresinski)

Tanulmányomban a francia Joseph Wresinski és a brazil Paolo Freire sajátos pedagógiai koncepciójának egyik sarkalatos aspektusát szeretném bemutatni: arra vállalkozom, hogy rávilágítsak azokra a hasonló, illetve eltérő vonásokra, amelyek a 20. század e két kiemelkedő személyiségének gyakorlati pedagógiájában a tudás és a tanulás értelmezése mentén kirajzolódnak.

Több érv is szól annak a kísérletnek a létjogosultsága mellett, hogy e két koncepciót közös nevezőre hozzam. Igaz ugyan, hogy a világ két távoli részében, más-más gazdasági-politikai körülmények között, egymástól függetlenül jöttek létre, de mindkét elgondolás ugyanarra a társadalmi problémára kereste a megoldást, jelesen a társadalom periferiájára szorultakat akarták integrálni egyebek közt azzal, hogy ezt az ismeretszerzés hagyományos csatornáitól elzárt populációt olyan tudáshoz juttatják, melynek révén teljes jogú partnerként lesz képes részt venni a társadalmi-gazdasági folyamatokban. Hasonlóképpen mindkettő összefügg a múlt század derekán formálódó ún. *új politikai teológia* szegénység-fogalmával, valamint az ennek megfogalmazásához kontextust szolgáltató felszabadítási mozgalmakkal.

Kitűzött céljuk eléréséhez olyan pedagógiai megközelítésmódra van szükség, amely *„az esélytelenek, a kirekesztettek oldalán állva, perspektívájukból kiindulva teszi fel kérdéseit és építi fel elméletét”* (Mészáros, 2005:84). Hasonló megközelítés figyelhető meg a baloldali indíttatású kritikai pedagógia bizonyos irányzataiban. Ezek közös sajátossága, hogy a hátrányos helyzetű csoportok pedagógiai kihívásaira reflektálva nagy jelentőséget tulajdonítanak a társadalmi-politikai-történeti dimenzióknak. A probléma megoldásához elégtelennek tartják a fennálló társadalmi körülmények módosítását és a létező lehetőségek egyszerű újraelosztását (más szóval: hogy ugyanazt a kártyacsomagot ugyanolyan játékszabályok szerint, csak újrakeverve osszák szét) – véleményük szerint a némaságra ítétek társadalmi emancipációjához teljesen más lapokra, új játékokra, következésképpen új játékszabályokra van szükség. Csak így teremthető meg az esélytelenek számára *„a remény és lehetőség pedagógiája”* (Mészáros, 2005:94).

Ezeket az új alapokat keresi más irányból a 20. század közepén formálódó politikai teológia – nevezetesen annak számunkra releváns ága, amelyet Johann-Baptist Metz neve fémjelez. Az irányzat alapvető dokumentumnak tartja a II. Vatikáni zsinat *Gaudium et spes* kezdetű konstitúcióját, amely megfogalmazza az egyház helyi társadalmakhoz és politikai berendezkedésekhez, valamint a kultúrához való viszonyát. A teológia *par excellence* politikai mivolta¹ Metz számára annyit jelent, hogy nem tekinthet el a társadalmi és gyakorlati vonatkozásoktól, a nyilvánosság, a jog és a szabadság problémáitól, egyszerűen: a politikai összefüggésektől. Szerinte a *szabadság* és a *memoria* közvetlen kapcsolatot teremt Krisztus passiója és az emberek szenvedéstörténete között. A keresztény hit elsősorban „veszélyes emlékezet”, azaz megemlékezés arról a szövetségről, amelynek értelmében Isten uralma éppen úgy jelent meg az emberek között, hogy lemondott a fölöttük gyakorolt uralomról, és hogy Jézus éppen a kirekesztettekkel és elnyomottakkal akart közösséget vállalni.

Ez az elméleti kérdés úgy vált forradalmi jelentőségűvé, hogy a történelem során először helyezte a figyelem középpontjába az egyháznak a szegényekkel kapcsolatos magatartását, és gyújtópontjává vált egy egész teológiai reflexiós folyamatnak, amely a korszak egyik legjelentősebb teológiai innovációjaként Európából áterjedt az amerikai kontinensre is, és számos gyakorlati következménnyel járt.

Metz maga is hangsúlyozza a gyakorlat elsődlegességét az elmélettel szemben, és ezen nemcsak erkölcsi, hanem társadalmi (a metzi tág értelemben: politikai) gyakorlatot ért, amelynek leginkább és elsősorban a kirekesztettek és elnyomottak felszabadítására kell irányulnia. E cél elérését célozza meg a címben jelzett két pedagógiai koncepció.

Hogy megértsük azt a sajátos szemléletmódot, amellyel Freire és Wresinski a tudás és a tanulás szerepét megközelíti, célszerű szemügyre venni koncepciójuk három olyan alappilléret, amelyek tisztázása nélkül nem tehetők érvényes megállapítások sem egyikük, sem másikuk pedagógiájára vonatkozóan.

Először is: Kiket tekintenek a *legszegényebbeknek*, akiket fel kell szabadítani? Melyek azok a megkülönböztető jegyek, amelyekkel meghatározzák helyzetüket és felszabadításukat? Másodsor: Milyen konkrét módon gondolják el ezt a felszabadítást? Mi jellemzi azt a *gyakorlati pedagógiát*, amely szerintük képes arra, hogy a legszegényebbeket visszavezesse a társadalomba? Harmadszor: Kiknek milyen együttműködésével, *elköteleződésével* valósulhat meg ez a társadalmi emancipáció?

Amikor Freire munkásságáról beszélünk, nem feledkezhetünk meg a „felszabadítási teológiák” releváns vonatkozásairól. Jelesül Gustavo Gutiérrez elméletéről, amely szerint csak a gyakorlatból kiindulva lehet valóságos és érvényes megállapításokat tenni Istenről, ez a gyakorlat pedig elsősorban a szegényekkel való törődésben, a velük való konkrét szolidaritásvállalásban nyilvánul meg, és még inkább említést kell tennünk Leonardo Boff gyakorlati teológiájáról, mely szerint a szegények nem spirituális kategória, ezért a

---

¹ „A politikai teológia nem félreértés, hanem pleonazmus” – jelenti ki egy beszélgetésben. (Ratzinger-Metz: Isten, a szenvedés és a politikai teológia, Vigília, 2006. június)

szegénységből történő megszabadulásnak sem spirituális, hanem társadalmi síkon kell végbemennie.

A legszegényebbek Freire szóhasználatában az *elnyomók és elnyomottak* alap-ellentétpár tagjai közül az utóbbiként jelennek meg. E kifejezés mögött Brazília huszonöt milliós lakosságából az az írástudatlan tizenöt millió rejtőzik, amely a 20. század derekán teljesen meg van fosztva a gazdasági javaktól és a politikai hatalomtól egyaránt. E népesség kiszolgáltatottságát fokozza, hogy helyzete elzárja a tudás forrásaitól. Mindazonáltal Freire szerint e populációt helytelen volna kirekesztettnek aposztrofálni, tekintve, hogy nyomorúságos helyzete ellenére is részét képezi a társadalomnak, amelyben él. A tudástól való elzártaságból fakad, hogy nem is érzékelheti reális helyzetét: egyfajta mitikus elgondolása van a világról, a hatalmon levő elitről, sőt önmagáról is. Ezek a főként mezőgazdasági munkából tengődő szegények jellemzően mélyen alulbecsülik önmagukat, azonosulva elnyomóik rájuk nehezedő ítéletével. Tudatlanságban tartásuk egyik záloga annak, hogy elnyomóik fenntartsák ezt az igazságtalan állapotot. Annyiszor kellett szembesülniük azzal, hogy ostobának, értetlennek, semmirekellőnek bélyegezték őket, hogy elhiszik: csakugyan azok. A tudásról alkotott fogalmaikat elnyomóik kényszerítik rájuk. A világhoz vagy a másik emberhez fűződő kapcsolataikban értetlen szemlélőkként élik meg önmagukat egészen az eltárgyasulásig. Tárgyak, amelyek voltaképpen tulajdonát képezik elnyomóiknak, akik totális függésben tartják őket. Helyzetük, amelyben meg vannak fosztva attól, hogy személyiségük felépítésének *szubjektumai* legyenek, *erőszaknak* tekintendő. Ez azt jelenti ugyanis, hogy egyesek elbitorolják másoktól az önmagukról való döntés jogát. Ahhoz, hogy ennek az igazságtalan helyzetnek véget lehessen vetni, Freire szerint elengedhetetlen szükség van a felszabadítás pedagógiájára.

Wresinskinél a legszegényebbek az Isten – ember alapreláció második tagjaként jelennek meg. Antropológiája - amelyre pedagógiája épül – azon a kettős evidencián nyugszik, miszerint az ember mindenekelőtt Isten képmása, s mint ilyen, végtelen és elidegeníthetetlen méltóság hordozója; valamint hogy ez a méltóság legtisztábban és legegységesebben a társadalomból kirekesztett és a nyomor által eltorzított emberekben nyilvánul meg² - akik mintha éppen a metzi veszélyes emlékezetnek a megtestesítői lennének, minthogy Wresinski szemében pusztá létükkel vernek hidat és értelmezik a kereszténység lényegét a jelen számára.

Szótárában a legszegényebbek számos néven tűnnek fel³. Leggyakrabban azonban vagy családoknak nevezi őket – annak az alapelvnek a szellemében, miszerint a legnyomorultabb ember számára a család a szabadság egyetlen színtere, a személyiségromboló mindennapos konfliktusok ellenére az emberi méltóság megélésének egyetlen esélye – vagy pedig azzal a névvel illeti őket, amelyet ő maga alkotott számukra, s amely azóta szerte a világon a népesség legmélyebb szegénységben élő csoportjainak megnevezésére szolgál: ők az

---

² Wresinski, J. (1992). *Écrits et paroles aux volontaires*, Paris, Éditions Quart Monde; Wresinski, J. (2007). *Refuser la misère, une pensée politique née de l'action*, Paris, Éditions du Cerf – Éditions Quart Monde

³ *amointris, décriés, écrasés, exclus, marginaux, misérables, mutilés, opprimés, rejetés, désempérés* stb.

ún. „Negyedik Világ”. A név árulkodó: egyszerre utal a francia történelem *negyedik rend* és a modern kor *harmadik világ* elnevezésére⁴. Főként pedig azt jelenti, hogy egy olyan csoportnak, amelynek helyzetét egyébként leginkább sokszoros megfosztottságával szokás jellemezni, explicit módon is pozitív identitást ad. Freire-hez képest tehát továbbmegy: túllépve a kirekesztettségen és az identitás-nélküliségig halmozódó hiányokon, a Negyedik Világot olyan sorsközösségnek: „*nép*”-nek tekinti, amely nem egyszerűen a társadalmi kapcsolatok, a gazdasági, társadalmi és kulturális jogokhoz való hozzájutás hiányán (Wresinski, 2004), hanem egy meghatározott csoporthoz való tartozáson, bizonyos történelmi örökségen és az ebből kinövő közös terven alapul. Annak a látásmódnak a logikájával, amellyel Taylor a 19. század végén forradalmasította az európai kultúranropológiát, olyan különálló „népet” lát bennük, melyről megszokott gondolati sémáinkat követve nem lehetünk képesek helyes megállapításokat tenni, mivel minden látszat ellenére még csak azonos nyelvet sem beszélünk velük. Pedig a magatartásukat meghatározó elvek nagyon is koherensek, szokásaik sajátos, de jól megragadható életbölcsestől táplálkoznak.

A közös identitáshoz hozzátartozik, hogy e csoport számára, mely mindig is vesztese volt történelemnek és kultúrának egyaránt, megteremtődjék az emberiség közös tulajdonába illeszthető történelme és kultúrája. Azzal, hogy a Wresinski által alapított ATD-Negyedik Világ Mozgalom⁵ helyet teremt e *nép* megszólalására, teret ad önkifejezésének, és lehetőséget nyújt számára, hogy új kapcsolatokat alakítson ki, elősegíti a Freire által is elengedhetetlennek tartott öntudat, egyfajta új világ- és énszemlélet kifejlődését.

A legszegényebbek definiálásából meghatározott pedagógiai előfeltevések következnek. A felszabaduláshoz vezető pedagógiának először is tekintetbe kell vennie a „*szegények sajátos világszemléletét*” (Freire 1980:80), különben minden esetleges jó szándék ellenére is csak kulturális invázió születhet belőle. Bármely program kidolgozásához a kiindulópont nem lehet más, mint a jelen, konkrét, egzisztenciális helyzet. A megoldásnak pedig nem pusztán intellektuális síkon, hanem az akció síkján kell létrejönnie.

A szegénység lényegéről vallott felfogásukból következik az a közös álláspontjuk is, hogy a szegények felszabadítása csak öntudatra ébredésük eredménye lehet. Abban ugyanis nem lehetséges tárgyként részt venni, csakis sorsát formáló aktív alanyként. Ez pedig azt jelenti, hogy az uralkodás pedagógiáját (amelyet Freire bank-pedagógiának is nevez) a párbeszéd (vagy az öntudatra ébresztés) pedagógiájának kell felváltania.

Ez a konvencionálistól gyökeresen különböző pedagógia a tanulás értelmezése tekintetében a konstruktivizmus elméletéhez áll közel. Abból az

---

⁴ Dufourny de Villiers (1739-1796) francia politikus nevéhez fűződik 1789-ben, a nemzetgyűlés összehívásakor a semmiféle képvisellett nem rendelkező „negyedik rend” („a szegény napszámosok, nyomorékok, nincstelnek, mindennemű szerencsétlenek”) ún. Panaszfüzeteinek kiadása. A füzetek 1967-ben újra megjelentek, Wresinski innen vette a „negyedik rend” nevet, majd ebből – és a Harmadik Világ névből merítve – alkotta meg 1968-ban a „Negyedik Világ” elnevezést.

⁵ Mouvement ATD (Agir Tous por la Dignité) Quart Monde: civil egyesület, amely 1957-ben, Noisy-le-Grand hajléktalantáborában jött létre. Célja a mélyszegénység megszüntetése, alapítólva pedig az, hogy e társadalmi felemelkedés legfőbb mozgatórugói csakis azok lehetnek, akik ezt a helyzetet elszenvedik.

alapelvből indul ki, hogy a tanulás nem más, mint állandó konstrukció: minden megismerő ember felépít magában egy világot, amely aztán tapasztalatainak szervezője, befogadója és értelmezője lesz. E belső világ segítségével válik lehetővé az őt érő információk feldolgozása, értelmezése, rendszerbe helyezése, azaz a tanulás. Minden új információ feldolgozása a már korábban elsajátított ismeretek alapján, illetve azokhoz képest lehetséges. Az új információ útja mindig a már meglevő értelmező kognitív struktúrán át vezet. E koncepció szerint tehát tanulás csak a szubjektum aktív részvételével jöhet létre. A kognitív struktúrák létrehozása a tanuló személyes útján át vezet, külső beavatkozással legfeljebb segíteni (vagy éppen gátolni) lehet a folyamatot. Ugyanakkor a tudás felépítésében a megismerő emberen túl fontos szerepet kap a materiális és a társadalmi-kulturális környezet is.

Minthogy minden tanulási mozzanat beágyazódik a már birtokolt tudásba, a konstruktivista pedagógia hangsúlyozza a valós kontextusba ágyazottság fontosságát. Annak érdekében, hogy megnövekedjék a tudás egy adott új elemének elsajátítási esélye, célszerű olyan kiindulási pontot választani, amelyről a tanulónak vannak már ismeretei, s amelyre éppen ezért építkezni lehet. Ezek a kontextusok természetesen nagyon eltérőek lehetnek, következésképpen minden célcsoport esetében igen körültekintően kell megválasztani őket.

Mivel pedig a társadalom perifériájára szorult rétegek számára az iskola – és általában a fennálló struktúrába illeszkedő bármely oktatási intézmény - nem képes betölteni funkcióját, vagyis nem képes csökkenteni, hanem - amint Bourdieu (1994) is rámutatott -: újratermeli és hosszú távon konzerválja a társadalmi egyenlőtlenségeket, e rétegek tudáshoz juttatásához új struktúrák, új intézmények bevezetésére van szükség.

A fentebb kifejtettek alapján megállapítható, hogy a két szerző - bizonyos perspektívabeli eltérésektől eltekintve – mind a legszegényebbek helyzetét, mind az e helyzetből kivezető megoldást illetően hasonló elgondolásokat vall magáénak. A mindkettejük által sürgetett *felszabadítás* kulcsfogalma az emancipációhoz vezető pedagógia, amely megköveteli, hogy az oktatás hagyományos, alá- és fölrendeltségen nyugvó berendezkedését felváltsa egy horizontális, egyenrangúságra és kölcsönösségre: *párbeszédre* épülő berendezkedés, amely elfogadva a szegények sajátos világlátását, teljes értékű, autonóm tudásnak ismeri el tapasztalaton alapuló tudásukat. Ez a paradigmaváltás az általuk kidolgozott praxisban valósulhat meg, amelyhez elengedhetetlenül szükség van bizonyos elköteleződésekre.

Az emancipációhoz vezető pedagógia megvalósítását Freire az írástudatlanság felszámolásának konkrét programjában dolgozza ki, amely szerinte nem pusztán pedagógiai módszer, sokkal inkább a világ kritikus szemléletéből fakadó forradalmi aktus, és alapvetően nem az a célja, hogy valamit megtanítsion egy bizonyos közönségnek, hanem hogy dialógusba lépve, vele együtt találja meg a módját, hogyan lehet megváltoztatni a világot, amelyben él.

Ehhez gyökeresen meg kell változtatni a társadalom tudásról alkotott fogalmát. Az uralkodás pedagógiájában ugyanis a tudás nem más, mint a magukat „tudók”-nak ítéltők adománya azok számára, akiket ugyancsak ők tudatlannak bélyegeznek. Ebben a merev szembenállásban mindkét fél

helyzete megváltoztathatatlan. A nevelő minden tudás letéteményese, a növendék pedig semmit sem tud: passzív befogadója lehet csak az átadandó tudásnak. Azt várják tőle, hogy figyelmesen és fegyelmezetten hallgasson, elfogadjon, szót fogadjon. Vagyis a pedagógiai folyamat cselekvője, alanya a nevelő, a növendék nem más, mint annak *tárgya*. Az átadott tudás pedig nem hiteles, mivel nem elsődleges (közvetlenül megélt), hanem pusztán másodlagos: elmesélt vagy közvetítéssel átszarmaztatott tapasztalat. Ahhoz, hogy ez megváltozhasson, Freire új módszert dolgoz ki, amelyet aztán a korabeli oktatásügyi hatóságok több dél-amerikai országban sikeresen ültetnek át a gyakorlatba.

A módszer lényege, hogy olyan témákat kell találni, amelyek a legszegényebbek alapvető kontextusát jelentik: a család, a mindennapi tevékenységek, a számukra ismerős – mert nap mint nap gyakorlati problémát jelentő - társadalmi helyzetek köréből. Ezeket Freire *a nép tematikavilágának, szignifikáns tematikának vagy párbeszédet generáló témáknak* nevezi.

„Egy adott korszak olyan gondolatok, koncepciók, remények, kételyek, értékek, kihívások összességével jellemezhető, amelyek igyekeznek/arra törekednek, hogy ellentéteikkel dialektikus interakcióba lépve megnyilvánuljanak/feltáruljanak. E gondolatok, értékek, koncepciók és remények többségének/nagy részének konkrét reprezentációja, mindazokkal az akadályokkal együtt, amelyek az emberek felemelkedésének útjában állnak, alkotja e kor témáinak összességét.”
(Freire 1980:87)

A témák kiválasztása és feldolgozása koncentrikus körökben történik oly módon, hogy az általánostól az egyedi felé haladunk. És minthogy a mélyszegénységben élők figyelmét és érdeklődését egy témának leginkább az őket személyesen érintő konkrét szegmense ragadja meg anélkül, hogy világosan átlátnák a probléma egészét, Freire szerint ezen a ponton van szükség a forradalmi nevelő beavatkozására: ő emeli ki a téma szignifikáns dimenzióit, hogy aztán az emberek képesek legyenek felfedezni az egyes elemek közötti interakciókat. Más szóval végbemegy a *kódolt* üzenet *dekódolása*. Fontos megjegyezni, hogy a témák minden esetben az ember – világ relációban jelennek meg: mindig az a kérdés, milyen viszonyba lép az ember a valósággal, miként nyilvánul meg ez a viszony a gyakorlatban. A témák meghatározása is a szegények adott csoportjának aktív részvételével történik, ami azzal jár együtt, hogy a kutatási módszereket lehetetlen előre meghatározott szempontok alapján definiálni. Mivel pedig mind a témák, mind a módszerek párbeszéd-folyamat eredményeképpen rajzolódnak ki, egy efféle program folyamatos megújulást és fejlődést kíván.

Freire szerint a folyamat katalizátoraként beavatkozó forradalmi vezető közreműködésével – amelynek lényegi jellemzője a szegényekbe vetett mély bizalom és az ebből fakadó párbeszéd-készség – a nevelőből növendék is válik, a növendékből pedig nevelő, vagyis feloldódik a nevelő-növendék egymással szemben álló reláció. Ez a párbeszéd – amely kizárólag két *szubjektum* között jöhet létre – a szabadság gyakorlatának tekintett pedagógia lényege, olyan gyakorlat (praxis), amely egyszerre cselekvés és gondolkodás (*akció és reflexió*), és amely a világra, annak megváltoztatására irányul.

Wresinski, aki a mélyszegénység felszámolásának céljával hozza létre az ATD-Negyedik Világ Mozgalmat, tisztán látja, hogy a szegények társadalmi emancipációjának nélkülözhetetlen vetülete a helyzetüknek és szükségleteiknek megfelelő oktatás. Mivel pedig a bourdieu-i "szimbolikus erőszak" (Bourdieu, 1994), vagyis az intézményes oktatásügy keretei a tapasztalatok alapján nem alkalmasak e cél elérésére, e téren is új utakat keres. Tudásklubokat hoz létre, a gyerekek részére iskola-előkészítő foglalkozásokat rendszeresít, megszervezi, hogy mozgókönyvtárak látogassanak el a nyomornegyedekbe. Meggyőződése szerint ezeken keresztül vezethet az út a többi jogok elérése felé. És miközben nem győzi hangsúlyozni a szegények tudáshoz juttatásának fontosságát, újra és újra kinyilvánítja: „*A leglényegesebb szaktudás nem más, mint hogy tudjuk, mit gondolnak a legszegényebbek*” (Wresinski, 2010, 339. o). Vagy másutt:

„Elméletünknek és gyakorlatunknak onnan kell kiindulnia, ahol Isten megtalálható, ahol egyértelműen megnyilvánul. Ez arra kényszerít bennünket, hogy tudásunkat a leginkább megvetett társadalmi csoportokból merítsük” (Wresinski, 2010:340).

A tudás Wresinski megfogalmazásában elsősorban azt jelenti, hogy helyünk van a világban, ismerjük gyökereinket, hogy egy családhoz, egy közösséghez tartozunk, vagyis ugyanolyan elementáris jelentőségű, mint az, hogy lakhassunk valahol, tanulhassunk és munkahelyet szerezhessünk magunknak.

Vagyis a tudás áramlásának a megszokotthoz képest van egy ellentétes iránya is, amely legalább ugyanilyen érvénnyel kell, hogy kifejtsse hatását. Wresinski elismeri a legszegényebbek tudását, amely teljesen különbözik a többségi társadalométól, ám semmivel nem kevésbé érvényes. Számos dolgot kell tőlük megtanulni, pl. a megbocsátást – hiszen ez számukra mindennapi létszükséglet, enélkül lehetetlen volna túlélni a napi sértések, támadások, megaláztatások sorát. (Wresinski, 1986, 2004). Grieu (2009) egyenesen kopernikuszi fordulatról beszél annak kapcsán, hogy Wresinski megfordította a Negyedik Világ és a társadalom perspektíváját, és feltétel nélkül autonóm tudásnak ismeri el a Negyedik Világ életbölcességét.

Már az 1950-as évek végén, amikor kutatóintézet létrehozásával bízta meg az egyik önkéntest, ezt azzal a céllal teszi, hogy a tudomány módszereivel tegye teljesebbé és a külvilág számára hitelesebbé a Mozgalom által a szegénységről és a szegényekről a társadalom felé közvetített képet. A megismerés, a megértés iránti vágy, valamint az a szándék, hogy a megismert és megértett igazságot átadja a társadalomnak, a Mozgalom állandó hajtómotorjává válik. Számos kezdeményezése közül kiemelkedik a *Negyedik Világ Szabadegyetem* megteremtése, amely ennek az elementáris igénynek kíván megfelelni. Az alapításhoz az 1968-as párizsi diákmozgalmak szolgáltattak kontextust azzal, hogy a „hivatalos”, a hierarchián és tekintélyvel működő egyetem alternatívájaként egyfajta demokratikus „mindenki egyeteméről” álmodnak, vagyis a szabadegyetem nem valamiféle előzőleg kidolgozott elmélet megvalósulása, hanem olyan sajátos intézményrendszer, amely akció és reflexió állandó dinamikájában érlelődött, és formálódik ma is folyamatosan.

Története folyamán számos változáson ment át: nemcsak kiszélesedett, hanem a konkrét igényeknek megfelelően sokszínűvé, változatosává vált.

Alapvető hivatásának azonban kezdettől fogva azt tartja, hogy a tudás felépítése révén képes legyen a társadalmi emancipáció színterévé válni. Arra az alapelve épül és épít, hogy elismeri a mélyszegénységben élő ember tapasztalatokon alapuló tudását, és olyan tudást kínál, amelyben az átélte valóság elszennvedett tapasztalatából megértett, értékes tapasztalat válik. Az alapos munkával előkészített találkozók műfaja változatos: nyilvános előadásokat tartanak, vitákat szerveznek, folyamatos információs szolgálatot működtetnek. A viták „főszereplői” a mélyszegénységben élők, a kiválasztott téma egy-egy szakértője és az önkéntesek reprezentánsai. Bár a találkozók olyan témák kerülnek terítékre, amelyek közelről érintik a Negyedik Világ mindennapjait (iskola, politika, pénz, felelősség stb.), nem csupán arról van szó, hogy a szegénységgel kapcsolatos kérdésekben véleményt mondanak, sokkal inkább arról, hogy minden reflexió a mélyszegénység prizmáján szűrődik át. Nem a témák speciálisak, hanem a reflexió módja. (Defraigne Tardieu, 2009) A számos interakció eredményeképpen együttesen létrehozott, új tudás születik. Gyakorlati megnyilvánulásaiból vezethetők le a legfőbb célok: társadalmi párbeszéd kezdeményezése, a személyes és csoportos megszólalás bátorítása és fejlesztése, tanulás indukálása és végső soron társadalmi változások létrehozása.

Freire és Wresinski koncepciója egyaránt arra a felismerésre épül, hogy azok számára, akik ki vannak zárva belőle, a tudás egzisztenciális jelentőségűvé válik. A tudás elérése és felépítése lehetővé teszi az elismerés, az identitás és az értelem felépítését. Mindketten vallják, hogy az ember tökéletlen, befejezetlen, de ennek tudatában levő és tökéletesedésre képes lény, aki tehát nem teljesen fegyvertelen az általa invazívként megélt külvilággal szemben. Felszabadulása révén képessé válik arra, hogy megértse, majd pedig átalakítsa a világot. Ugyanígy egyetértenek abban is, hogy ennek megvalósulásához különböző társadalmi csoportoknak a szegények melletti elköteleződésére van szükség, ám az elköteleződés szereplői, tartalma, ill. a belőle fakadó konkrét megnyilvánulásai tekintetében lényeges különbségek mutatkoznak közöttük.

Freire kora brazil társadalmát alapvetően elnyomó és elnyomott ellentétként fogja fel, amelyek mellé harmadik komponensként bevezeti a „leader”, a forradalmi vezetővé váló nevelő kulcsfiguráját. Szerinte ugyanis az elnyomott, a nyomorban élő embert a tanulmány első részében kifejtettekén túl az is jellemzi, hogy „kettős lény”: paradox módon interiorizálja elnyomója gondolkodásmódját - mivel az emberi létről ez az egyetlen példa, amelyet maga előtt lát -, és rá akar hasonlítani. Rá is érvényes Girard más kontextusban megfogalmazott megállapítása, miszerint *„az emberek nem csak a példaképül választott személy vágyát teszik magukévá, hanem magatartásformáikat, nézeteiket, tudásukat, előítéleteiket, preferenciáikat stb. is”* (Girard, 1999/2013:31), és átveszi tőle azt a látásmódot is, amellyel az az elnyomottakra tekint: értéktelennek, alkalmatlannak látja önmagát.

A társadalom működéséről kialakult elgondolásaira döntő hatást gyakorol konkrét egzisztenciális helyzete. Ezért ugyanazokba a gondolati sémákba ragadva, amelyektől ő maga is szenved, kezdetben a saját kis individualista forradalmát akarja megvívni, hogy ő is elnyomóvá válhasson. Valódi helyzetének felismerésében és a valódi léthez való jog kivívásában nélkülözhetetlen szerepet játszik a nevelő, aki az elnyomottak melletti radikális

elköteleződésével forradalmi vezetővé válik. Úgy tekint a szegényekre, mint akik képesek érvényes véleményt formálni és hiteles döntéseket hozni. Az a tény, hogy nem kényszeríti rájuk a maga megoldásait, és fenntartások nélkül bízik tanulási képességükben, az elnyomottak viszont-elköteleződését váltja ki. Ez a kölcsönös és állandó dialóguson alapuló elkötelezettség vezet az elnyomó-elnyomott ellentétére épült társadalom meghaladásához, amely Freire szemében az egyedüli valóságos felszabadulás.

Hasonlóan katalizátor-szerepet tulajdonít Wresinski is a Negyedik Világ Mozgalom „kemény magját” alkotó önkénteseknek. E szerep tartalmán ugyanakkor mást értenek. Amint azt korábban láthattuk, Freire programjában a nevelő kezdeményező szerepet játszik a közösen kiválasztott téma hangsúlyos aspektusainak meghatározásában, továbbá az absztrakció megkönnyítése szempontjából releváns összefüggések megragadásában. Wresinski Mozgalmában minden kezdeményezésnek és minden tudásnak a családotól kell kiindulnia. Az önkéntesek legfőbb küldetése a kirekesztettekkel való sorsközösség vállalása, amely meghatározó jelentőségű a legszegényebbek identitásának helyreállításában. Döntésük, amellyel önként és feltétel nélkül kötelezik el magukat a családok mellett, értékessé teszi ez utóbbiak létállapotát, kezdeményező szerepük és döntési joguk elfogadása felértékeli tapasztalatokon alapuló tudásukat. Példát adnak számukra a munka és általában az élet értékét illetően. S miközben elismerik a családok kezdeményező szerepét, egyúttal felismerik azt az igényüket is, hogy magukat egy szolidáris társadalom szerves részének tudják, és támogatják őket a társadalmi emancipációjukhoz vezető úton. Az önkéntesek különböző vallási vagy ideológiai meggyőződésű férfiak és nők, akiknek együtt gondolkodása és munkálkodása egyfajta nyitottságot jelent a Mozgalom számára, ez pedig lehetőséget ad arra, hogy további társadalmi szereplőket állítson melléjük. Az elkötelezettség mértéke és tartalma alapján a legszegényebbek középpontba állításával koncentrikus körökként vagy még inkább gömbhéjakként képzelhetjük köréjük az önkénteseket, a szövetségeseket és a társadalmat, amely mögött ott vannak a társadalmi-politikai élet döntéshozói is.

A szövetségekötésből következik a tudás megosztásának új felfogása is. Freire szerint az elnyomottak és az őket segítő nevelők személyes elkötelezettségén alapuló kritikus reflexió minőségében más, valódi, mert kölcsönösen megosztott tudást hoz létre. Ez az új tudás szorosan összefügg azzal az alapelvvel, hogy a felszabadítás pedagógiája nem az elnyomottak *feje fölött* és az *ő érdekükben*, hanem *velük együtt* születik meg.

„Az öntudatra ébredést elősegítő nevelő szerepe az, hogy a növendékekkel együtt olyan feltételeket teremtsen, amelyek között a doxa szintjén megnyilvánuló ismeretet valódi, logos szintű ismeret váltsa fel.” (Freire, 1980:63-64)

Wresinski is beszél erről a Sorbonne-on tartott előadásában 1983-ban⁶. Minthogy számára a tudás lényege az átadás és átadhatóság – tehát ennek hiánya már önmagában kirekesztés -, a feladat az, hogy olyan fórum és olyan közös nyelv jöjjön létre, amely nyitva áll mindenki előtt, s amelyen megszólalva

---

⁶ A teljes szöveg megtalálható : Wresinski *Refuser la misère. Une pensée politique née de l'action*, Éditions du Cerf/Éditions Quart Monde 2007, 67-109. o.

a résztvevők kölcsönösen gazdagíthatják egymást. Ez pedig alapvetően a tudomány művelőinek felelőssége.

Ehhez először is a hivatalos tudomány művelőinek be kell látniuk saját tudásuk részlegességét, majd tudatos nyitással elfogadni azt a másfajta tudást, amely a legszegényebektől származik. Azoktól, akik a saját tapasztalataikból kiindulva, külső és belső korlátok közé szorítva kénytelenek gondolkodni. A kiindulópont elfogadásával egy olyan antropológiához jutunk, amelyben különböző tudások illeszkednek egymásba - de nem úgy, hogy egyszerűen egymás mellé lennének helyezve vagy egyetlen modellre volnának redukálva. A megoldás egy olyan közös cselekvés, amely a mindinkább tudatosuló szükségletekhez igazodva reagál a valóságra (Leclerc, 2004). E kétféle tudás közötti párbeszéd kialakításához, e tudások összehangolásához harmadik komponensként megint csak megkerülhetetlen az önkéntesek közvetítő szerepe. Az ily módon létrejövő teljes értékű tudás tehát három autonóm alkotóelemből: az elméleti, tudományos megismerésnek, a mélyszegénységben élők tapasztalati tudásának és köztük élő, vagyis az életet velük megosztó önkéntesek cselekvésen alapuló tudásának összeadódásából jön létre. Csak így, csak ezen az összetett tudáson alapulva mehet végbe az emancipálódás (Defraigne-Tardieu, 2009).

De ez a látásmód egyáltalán nem evidens sem a nyomorban élők, sem pedig az őket kívülről nézők számára. Tanítani kell rá mindkét felet. Wresinski meggyőződése szerint azért él sok család mélyszegénységben, mert a társadalom nem teszi lehetővé számukra a javakhoz való hozzájutást. Ugyanakkor ez nem a szándék hiányából fakad, hanem a társadalom irányából érkező kérdésfeltevések és megközelítések inadekvát módjából. A valódi megoldás felé vezető út első lépése az kell, hogy legyen, hogy gyökeresen más, nem a többségi társadalom logikájából következő, hanem a mélyszegénységben élők autonóm, tapasztalati tudásán alapuló megközelítést tesszük magunkévá. A következő pedig, hogy vállaljuk az ily módon megszerzett tudásból származó következményeket.

Az előadásban kiemelt három pont alapján láthatjuk tehát, hogy a hátrányos helyzetű társadalmi rétegeket megszólító pedagógia két fentebb bemutatott koncepciója a tudás és a tanulás értelmezése terén számos közös vonást mutat. Bár a *legszegényebbek* Freire számára a mezőgazdasági munka kizsákmányolt, mégis dolgozó és a társadalom szerves részét képező szegény sorsú lakosságát jelentik, Wresinski számára pedig a társadalomból kirekesztett, mégis pozitív identitású „nép”-et, felszabadításukat mindketten az oktatás hagyományos, meritokratikus szemléletét szükségszerűen felváltó emancipatorikus, a legszegényebbek tapasztalaton alapuló tudására építve gondolják el.

Ez a pedagógia egyszerre előfeltételezi és elősegíti a szegények öntudatra ébredését. Akció és reflexió állandó dinamikáján nyugvó praxisban nyilvánul meg, amely folytonos rugalmasságot, a mindenkori adott körülményekhez történő érzékeny igazodást követel. Alapja nem lehet más, mint a legszegényebbeknek adott prioritás.

Freire koncepciójában szorosan összekapcsolódik a tudás, a tanulás és a felszabadulás összekapcsolása – hasonló képzetek, fogalmak társulnak hozzájuk pl. nem lehet egyedül, emancipál stb.

Freire oktatásügyi szakemberként a brazil kormány megbízásából dolgoz ki felnőttoktatási programot, vagyis az oktatás felől közelíti meg a legszegényebbek társadalmi emancipációjának problémáját, konkrét, az analfabetizmus felszámolására indított oktatási programjába ágyazza a politikai-társadalmi tartalmat. Wresinski az emberhez méltó élet mindenkit megillető jogának kivívásáért küzd, s e tágabb, egyetemes cél konkrét vetületekre váltása során kerül előtérbe a művelődés, az oktatás. Emancipatorikus pedagógiája a tudomány hivatásos művelői, a legszegényebbek, valamint az önkéntesek háromféle, más-más alapon szerveződő, ám egyaránt nélkülözhetetlen tudásából fonódik utópisztikus egységgé. Ugyanakkor mintegy a *primus inter pares* szellemében azt tartja elsődlegesnek, hogy végre megadassék a megszólalás joga maguknak a mindeddig hallgatásra ítélt érintetteknek, mert egyedülálló tudásuk, senki mástól meg nem tudható üzenetük van a világ számára (Wresinski, 1986; Caillaux, 2007).

Irodalomjegyzék

- Bourdieu, P (1994). *Raisons pratiques. Sur la théorie de l'action*. Paris : Éditions du Seuil.
- Caillaux, Jean-Claude (2007). *Petite vie de Joseph Wresinski*. Paris: Desclée de Brouwer.
- Defraigne Tardieu, G. (2009). *L'université populaire Quart Monde. La construction du savoir émancipatoire*. <http://www.bibliotheque-numerique-paris8.fr/fre/ref/103889/150984871/> [2013.04.18.]
- Freire, P. (1980). *La pédagogie des opprimés*. Paris: Maspero.
- Freire, P. (1971). *L'éducation, pratique de la liberté*. Paris: Éditions du Cerf.
- Girard, R. (1999/2013). *Látám a sátánt, mint a villámlást lehullani az égből*. Budapest: Atlantisz.
- Grieu, É (2009). Refuser la misère, le Père Joseph Wresinski et ATD Quart Monde, *Transversalités*, 111 (3), 91-103.
- Leclerc, Marc (2004). L'anthropologie du Père Joseph Wresinski: entre Philosophie et Théologie. In *Colloque international Joseph Wresinski. Acteur et prophète du peuple des pauvres* (pp. 43-54). Paris: Éditions Quart Monde.
- Mészáros György (2005). A „rossz-arcúak” szava: a kritikai pedagógia kihívása. *Iskolakultúra*, (4), 84-101.
- Metz, J. B (2005). *Szenvedéstörténet és megváltástörténet*. Budapest: L'Harmattan.
- Wresinski, J (2004). *Culture et grande pauvreté*. Paris: Éditions Quart Monde.
- Wresinski, J (1992). *Écrits et paroles aux volontaires*. Paris: Éditions Quart-Monde.
- Wresinski, J (1983). *Les pauvres sont l'Église*. Paris: Centurion.
- Wresinski, J (2007). *Refuser la misère*. Paris: Éditions du Cerf; Éditions Quart Monde.